

ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลาง ยุคมณฑลเทศาภิบาล กรณีศึกษามณฑลเทศาภิบาลในอีสาน

Meaning of Garuda Emblem and Relationship of City Hall Architecture in the Age of Monthon Tesaphiban : A Case Study of Monthon Tesaphiban in Isan

กฤษณะ ปินะพัง^{1*} และ ทรงยศ วีระทวีมาศ²

Kritsana Pinaphang^{1*} and Songyot Weerataweemat²

¹ นิสิตปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002

Graduate Student, Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002, Thailand

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002

Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002, Thailand

* Corresponding author e-mail: Kritsana.architect@gmail.com^{1*}, sonwee@kku.ac.th²

Received 25/2/2020 Revised 6/7/2020 Accepted 24/7/2020

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการค้นหาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลาง ยุคมณฑลเทศาภิบาลในพื้นที่อีสาน โดยทำการศึกษาด้วยวิธีการแบบผสมระหว่างแนวคิดวงศาวินิยา (Genealogy) กับแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) ผลการศึกษาค้นพบว่า สัญลักษณ์ครุฑที่ติดบนหน้าบันอาคารศาลากลาง เป็นเสมือนตราพระราชลัญจกรที่ประทับลงบนอาคารเช่นเดียวกับพระราชสาส์น หรือ เอกสารอื่นๆ ที่ต้องประทับตราเครื่องหมายเพื่อแสดงให้รับรู้หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน อาคารศาลากลางจึงเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ และมีผลให้มณฑลพื้นที่รอบๆ อาคารเป็นดินแดน พระราชอำนาจ เนื่องจากอาคารมีความสถิตติดอยู่กับพื้นที่และยังเป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นที่มีขอบเขตมณฑลชัดเจน และครุฑที่มีความหมายในจักรวาลวิทยาโดยภูมิและเครื่องหมายของกษัตริย์ เมื่อนำมาประทับอาคารความหมายเต็มจึงถูกปรับให้เข้ากับบริบทใหม่ของการปกครองเหนือดินแดน โดยอาคารเป็นตัวแทนการปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันแตกต่างจากจวนเจ้าเมืองแต่เดิมที่ไม่ได้เป็นตัวแทนของพระราชอำนาจส่วนกลาง ส่วนอาคารและมณฑลจึงมีนัยยะตามสัญญาแห่งพระราชอำนาจโดยตรง การตั้งอยู่ของอาคารศาลากลางที่มีตราสัญลักษณ์ครุฑจึงเป็นการสถาปนาอำนาจของกษัตริย์เหนือดินแดนมณฑลของอาคารนั้นอันเป็นเสมือนจุลจักรวาล (Microcosm) ของศูนย์กลางที่แห่งนั้น

คำสำคัญ

ครุฑ

สถาปัตยกรรมศาลากลาง

อีสาน

สัญลักษณ์

Abstract

This article aimed to search the meaning of Garuda and the relationship of city hall architecture in the age of Monthon Tesaphiban in Isan area. The study was conducted by mixed method between genealogical and semiological concept. Results revealed that the Garuda emblem at the gable of city hall was regarded as a great seal of the realm affixed on such building, as same as on royal letters or other documents that needed to be affixed the seal to indicate supreme power of the king. Therefore, the city hall building was a royal representative and also made its surrounding areas be a royal territory, due to the building was located on the land and was the center of local administration that had its exact boundary. Moreover, the Garuda emblem had its meaning in cosmological concepts in Tribhumi (the tree spheres) and as a royal symbol. After installing of the Garuda emblem, the meaning of such building was adjusted to conform with new context of the governance on such territory. The building was represented the governance in absolute monarchy state and differed from the governor's residence previously that did not represented the royal power from central administration. The building and Monthon Tesaphiban, therefore, had their meanings as the sign of royal power directly. Existence of the city hall architecture, installed with the Garuda emblem, was the establishment of royal power over surrounding areas of such building and also regarded as the microcosm at the center of such place.

Keywords

Garuda

City Hall Architecture

Isan

Emblem

1. บทนำ

จุดเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามช่วงรัชกาลที่ 5 เกิดแรงกดดันจากสถานการณ์การล่าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสโดยทั้งสองชาติได้ยึดครองดินแดนที่เคยเป็นหัวเมืองประเทศราชของสยามในทุกด้าน และคงเหลือพื้นที่บริเวณอีสานซึ่งมีความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์ด้วยพื้นที่อาณาเขตติดแม่น้ำโขงทอดยาว ซึ่งฝรั่งเศสมีความต้องการที่จะยึดครองดินแดนอีสานในฐานะเป็นเส้นทางการเดินเรือที่สำคัญเพื่อไปยึดครองอาณาจักรจีนทางตอนใต้ แต่รัฐสยามก็ต้องการรักษาพื้นที่อีสานในฐานะรัฐกันชน จึงเกิดการแย่งชิงพื้นที่อีสานระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของสยาม (Pinaphang & Weerataweemat, 2019)

ในปี พ.ศ. 2435 รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครองสยามจากรูปแบบรัฐพุทธศาสนา (รัฐจารีต) สู่ระบอบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีศูนย์กลางอำนาจการปกครองแบบใหม่อยู่ที่กรุงเทพมหานครและได้สร้างกลไก “รัฐบาลราชการ” เข้ามาบริหารประเทศโดยมีการปฏิรูปโครงสร้างการปกครองและสร้างระบบการข้าราชการที่เป็นตัวแทนเข้ามาบริหารการปกครองในส่วนภูมิภาค โดยแบ่งพื้นที่การปกครองของรัฐสยามออกเป็นเขตมณฑลหรือ “มณฑลเทศาภิบาล” ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 มีประกาศ พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่น จึงเกิดการก่อสร้างสถาปัตยกรรมศาลากลางแบบใหม่ขึ้นในส่วนภูมิภาคเพื่อเป็นสถานที่ทำงานรองรับกิจกรรมทางการปกครอง โดยสยามได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเข้าแทนที่สถาปัตยกรรมแบบเดิม และในองค์ประกอบของอาคารได้ปรากฏตราประจำแผ่นดินสัญลักษณ์ครุฑประดับในสถาปัตยกรรมศาลากลางในยุคมณฑลเทศาภิบาล

อย่างไรก็ตามความขึ้นนี้จึงเป็นการค้นหาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลาง ในพื้นที่สำคัญอย่างอีสาน

วัตถุประสงค์ของบทความ เพื่อศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาล กรณีศึกษามณฑลเทศาภิบาลในอีสาน

คำจำกัดความ “สถาปัตยกรรมศาลากลาง” หมายถึง อาคารภายใต้โครงสร้างการปกครองระบวมณฑลเทศาภิบาลภายใต้การปกครองแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถูกสร้างขึ้นช่วง พ.ศ. 2435–2475 และ “อีสาน” หมายถึง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

2. กรอบแนวคิดและกระบวนการศึกษา

บทความชิ้นนี้เป็นการศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสาน โดยเชื่อว่าสัญลักษณ์ครุฑที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมนั้นมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับอำนาจการปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อการคลี่คลายความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง ผู้เขียนได้เลือกใช้กระบวนการศึกษาด้วยวิธีผสมคือ

2.1 แนวคิดแบบวงศาวินิจฉัย (Genealogy) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

คือกระบวนการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้และความจริง เป็นเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งแนวคิดแบบวงศาวินิจฉัยจะทำให้เราเปิดเผยความสัมพันธ์ของอำนาจกับความรู้ที่เป็นตัวกำกับอยู่เบื้องหลัง (Foucault, 1980; Foucault, 1984) เพื่อการศึกษาเบื้องหลังความสัมพันธ์ทางอำนาจการปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการสร้างสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางในอีสาน ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอำนาจการปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการสร้างสัญลักษณ์ครุฑในทางศาสนาเพื่อลำดับการคลี่คลายมาสู่ในอาคารศาลากลาง ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านรับรู้ถึงเบื้องหลังของความสัมพันธ์ของอำนาจหรือกรอบความรู้ทางการปกครองของยุคมณฑลเทศาภิบาล

2.2 แนวคิดแบบสัญวิทยา (Semiology) ของ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes)

ซึ่ง บาร์ตส์ เรียกว่ากระบวนการศึกษาทางสัญวิทยาแบบมายาคติ (Mythologies) โดยแนวคิดนี้เป็นเครื่องมือในอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม แสดงระดับความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง พิจารณาระบบการสื่อความหมายและกระบวนการสื่อความหมายของแต่ละเครือข่ายความสัมพันธ์ของหน่วยภายใต้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม โดยอาศัยหน่วยสื่อความหมายที่เรียกว่า “สัญญะ” (Sign) ที่ประกอบด้วยสิ่งที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เรียกว่า “รูปสัญญะ” (Signifier) กับสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ว่าเป็นความหมายที่สื่อออกมา เรียกว่า “ความหมายสัญญะ” (Signified) นำไปสู่การอธิบาย การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมในทำนองเดียวกัน โดยการเข้าไปยึดครองหรือครอบงำความหมายเบื้องต้นของ

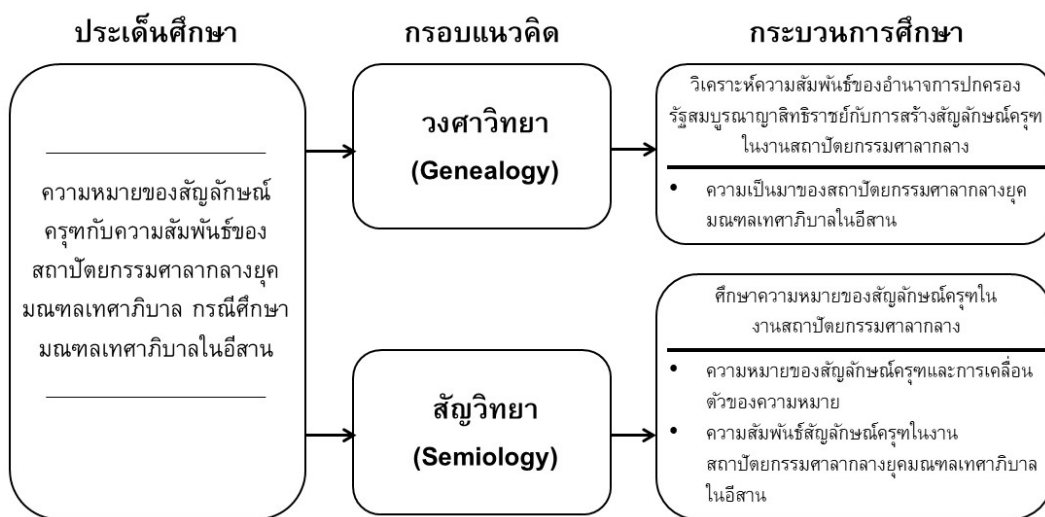
สรรพสิ่ง ซึ่งเป็นความหมายเชิงผัสสะหรือประโยชน์ใช้สอย แล้วทำให้สิ่งเหล่านั้นมีความหมายใหม่ในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายเชิงค่านิยม อุดมการณ์ ที่ได้ก่อตัวขึ้น จากกระแสการสื่อความที่มีอยู่แล้ว ดังนั้น มายาคติจึงเป็น ระบบสัญญาณในระดับที่ 2 สิ่งที่เป็นหน่วยสัญญาณหรือผลลัพธ์ ของการผนึกรวมกันของรูปสัญญาณกับความหมายสัญญาณ ในระบบแรกจึงกลายมาเป็นเพียงรูปสัญญาณในระบบที่ 2 (Barthes,1957) โดยบทความชิ้นนี้ได้้นำแนวคิดแบบ สัญญาวิทยาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาความหมายของ สัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางที่เชื่อมโยง กับการปกครอง ซึ่งความหมายตามรูปสัญลักษณ์เดิม อาจจะถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่ หรือ สัญลักษณ์ครุฑ ในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางอาจจะถูกลดทอนให้เหลือ เพียงรูปสัญญาณทางการปกครอง เป็นการศึกษาความ สัมพันธ์ของสัญลักษณ์ครุฑกับระบอบการปกครองของรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยวิธีการแยกรหัสกับข้อความ ที่สื่อสารของสัญลักษณ์ครุฑในสถาปัตยกรรมศาลากลาง ดูความไม่ต่อเนื่องของความหมายครุฑและความหมาย ใหม่ของครุฑในรูปแบบของสัญญาณของการปกครองยุค มณฑลเทศาภิบาล (รูปที่ 1)

โดยบทความชิ้นนี้มีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1. ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุค มณฑลเทศาภิบาลในอีสาน
2. ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑและการเคลื่อนตัวของความหมาย
3. ความสัมพันธ์สัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรม ศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสาน

3. ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุค มณฑลเทศาภิบาลในอีสาน

เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอำนาจการ ปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการสร้างสัญลักษณ์ ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางด้วยการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความรู้ที่มีผลต่อการสร้าง สถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสาน พบว่าสถาปัตยกรรมศาลากลางในอีสานเกิดขึ้นจากการ ปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นช่วงปี พ.ศ. 2440 ซึ่งอาคาร ถูกสร้างขึ้นภายหลังปัญหาเรื่องเขตแดนบริเวณฝั่งขวา แม่น้ำโขงเริ่มคลี่คลายในปี พ.ศ. 2447 หลังจากตกอยู่ ภายใต้อำนาจฝรั่งเศสยาวนานถึง 11 ปี การยกเลิกสนธิ สัญญา ร.ศ.112 ทำให้เกิดอิสรภาพในการพัฒนาพื้นที่ตาม แนวขนาดแม่น้ำโขงระยะ 25 กิโลเมตร ส่งผลให้รัฐสยาม เข้ามาพัฒนาพื้นที่บริเวณดังกล่าวพร้อมกับการประกาศ อำนาจอธิปไตยเหนืออีสาน ซึ่งเป้าหมายแรก คือ พื้นที่ ภูมิรัฐศาสตร์เมืองนครพนม โดยสยามเข้ามาสร้างสัญลักษณ์ แห่งอำนาจผ่านงานสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัด นครพนม รูปทรงตะวันตกในปี พ.ศ. 2458 แทนที่รูปแบบ จวนเจ้าเมืองที่ทำหน้าที่เป็นที่ทำการของรัฐในยุคการปกครอง แบบรัฐจารีต (Ministry of Interior, 1992) โดยการเปลี่ยนแปลง รูปแบบทางสถาปัตยกรรมศาลากลางจากจวนเจ้าเมืองสู่ รูปทรงตะวันตก ก็เพื่อการแสดงออกถึงความทันสมัย ให้กับพื้นที่อีสาน และถือเป็นปฐมฤกษ์แห่งรัฐสมบูรณาญา- สิทธิราชย์ของสยามเหนือดินแดนแห่งนี้ ดังนั้นสถาปัตยกรรม ศาลากลางในอีสานช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยาม

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework Diagram)

จึงถือว่ามีควมสำคัญอย่างทั้งในฐานะสัญลักษณ์แห่งอำนาจและในฐานะสถานที่ทำงานในระบบราชการแบบใหม่ ณ เวลานั้น ความเป็นมาของสถาปัตยกรรม ศาลากลาง ยุคมณฑลเทศบาลในอีสานสามารถจำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 สถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดนครพนม และรูปแบบที่ 2 สถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการ

3.1 รูปแบบที่ 1 สถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดนครพนม

ซึ่งเป็นการนำแบบแปลนของสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดเชียงรายมาผลิตซ้ำ อาคารหลังนี้ได้รับการออกแบบโดย นายแพทย์วิลเลียม เอ. บริกส์ (Dr. William A Briggs) มีชนชั้นชาวอเมริกัน นิกายอเมริกันเพรสไบทีเรียน ซึ่งลักษณะอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหอคอยขนาดเล็ก ส่วนกลางอาคารยาว 3 ช่วงเสาแบ่งเป็น 2 ส่วน ด้านหน้าเป็นระเบียง มีบันไดตั้งอยู่ตรงปลายทั้ง 2 ข้าง ส่วนด้านหลังเป็นห้องทำงานมุขริม 2 ข้างเป็นห้องโถง (รูปที่ 2-4)

ที่มา: Ministry of Interior, 1992
รูปที่ 2 จวนเจ้าเมืองสกลนคร (Baan Chao Mueang Sakon Nakhon)

ที่มา : Muangma, 2014
รูปที่ 3 ศาลากลางจังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2443 (Chiang Rai City Hall B.C.1900)

ที่มา : The Association of Siamese Architects under Royal Patronage, 2017
รูปที่ 4 ศาลากลางจังหวัดนครพนม พ.ศ. 2458 (Nakhon Phanom City Hall B.C.1915)

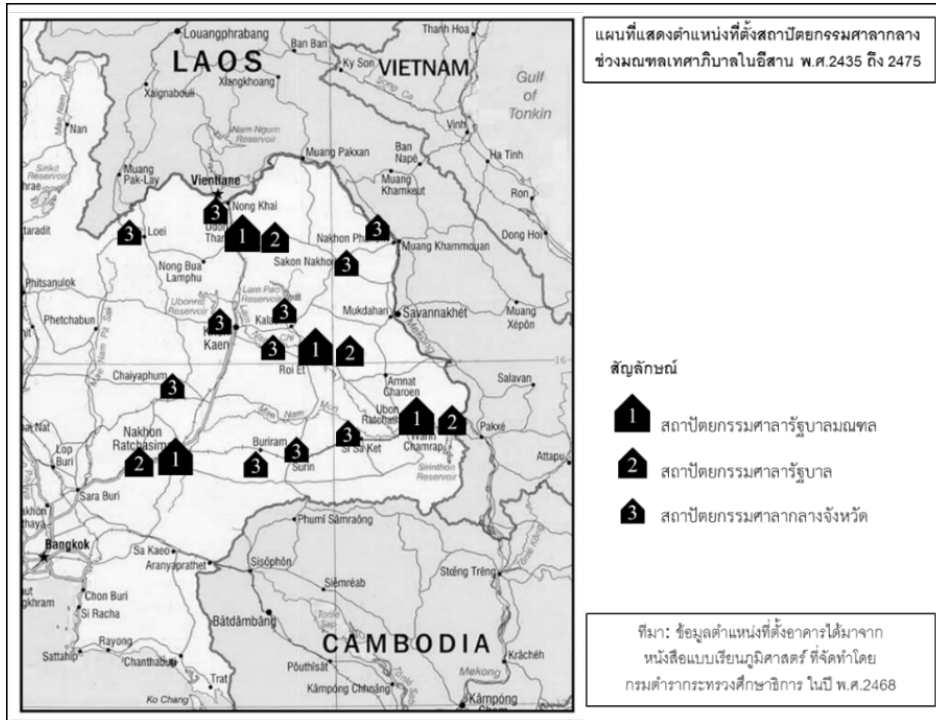
3.2 รูปแบบที่ 2 สถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการ

สยามได้สร้างสถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการในส่วนภูมิภาค เพื่อเป็นตัวแทนของรัฐส่วนกลางซึ่งรูปแบบและความหมายของอาคารมีองค์ประกอบและขนาดลดหลั่นตามโครงสร้างการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล สามารถจำแนกได้ดังนี้

- (1) สถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล เป็นอาคารที่ทำการประจำมณฑล
- (2) สถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัด เป็นอาคารที่ทำการประจำจังหวัด

จากบันทึกข้อมูลสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาลและสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัด ในหนังสือแบบเรียนภูมิศาสตร์ที่จัดทำโดย กรมตำรากระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2468 ซึ่งในเนื้อหาได้แสดงถึงตำแหน่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาลและสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัด (ดังรูปที่ 5) พบว่าในภาคอีสานมีสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล 4 แห่ง สถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล 4 แห่ง และสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัด 15 แห่ง และข้อมูลที่ได้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการกระจายอำนาจการปกครองที่ครอบคลุมทั้งอีสาน (Department of Textbooks Ministry of Education, 1925)

นอกจากข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งจากหนังสือแบบเรียนภูมิศาสตร์แล้วยังมีข้อมูลแบบแปลนจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นแบบมาตรฐานของกรมโยธาธิการในช่วงรัชกาลที่ 6 เขียนแบบโดยลือค. ดิษยนิยม ซึ่งแบบมาตรฐานประกอบด้วย 3 อาคาร คือ สถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล สถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูน และสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้ ทั้ง 3 อาคารได้ปรากฏตราสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางซึ่งบทความชิ้นนี้จะใช้งานสถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการ เป็นหน่วยของการศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาล

รูปที่ 5 แสดงตำแหน่งที่ตั้งสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาลและสถาปัตยกรรมศาลากลาง (Location of Government pavilion and City Hall)

4. ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑและการเคลื่อนตัวของความหมาย

จากเอกสารความเป็นมาของสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสาน พบว่าสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดทั้ง 3 อาคารได้ปรากฏตราสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรม จากความสำคัญดังกล่าวในหัวข้อนี้เป็นการศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑและการเคลื่อนตัวของความหมาย โดยศึกษาความหมายระดับประติมานวิทยาและตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ตามกรอบวิธีการทางสัญวิทยา (Semiology) ซึ่งมีกระบวนการศึกษาประกอบไปด้วย การศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในวรรณคดี การศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในตราพระราชลัญจกรและตราประจำแผ่นดิน การศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในคติกษัตริราชของสยาม และการศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรม

4.1 ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในวรรณคดี

ครุฑมีต้นกำเนิดจากอินเดียซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี โดยครุฑมีความสำคัญทั้งในคติศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา (Pengpongsa, 1978) ครุฑในวรรณคดีสันสกฤต มีชาติกำเนิดเชื่อมโยงกับอำนาจทางธรรมชาติ โดยเปรียบเทียบครุฑเสมือน พระอาทิตย์ในสมัย

พระเวทโดยมีพลังอำนาจแห่งแสงสว่างแรงโรจน์ของพระอาทิตย์จัด (กิน) ความมืดให้หมดสิ้น (Hopkins, 1968; Barth, 1906; Macdonell, 1971) ครุฑจึงเป็นตัวแทนความดีเปรียบดังแสงสว่างที่มีบทบาทหน้าที่ปิดเป่าเหล่าร้ายในความมืดให้สิ้นลง และวรรณคดีสันสกฤตได้กล่าวถึงครุฑในความหมายของความดีความกตัญญูตั้งตอนศึกการชิงน้ำทิพย์บนสรวงสวรรค์เพื่อการไถ่ถอนมารดาและตนเองจากการเป็นทาส จนได้พบกับพระวิษณุ และมีความสัมพันธ์กันในสถานะพาหนะของพระวิษณุ และจากเรื่องนี้ทำให้ครุฑถูกให้ความหมายในฐานะพาหนะของพระวิษณุซึ่งถือว่าเป็นองค์เทพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ (Pengpongsa, 1978) และครุฑในวรรณคดีบาลีมีความแตกต่างจากความหมายครุฑในวรรณคดีสันสกฤตอยู่หลายประเด็น เนื่องจากครุฑในวรรณคดีบาลีได้ผูกเรื่องราวของพญาครุฑไว้ภายใต้ปริมณฑลของพุทธศาสนามีการอธิบายผ่านคติพุทธศาสนาที่เชื่อในชาติกำเนิดภพภูมิ และบุญกุศล พญาครุฑจึงถูกสร้างและให้มีความหมายเป็นสัตว์สองเท้ามีปีกที่เกิดมาพร้อมกับผลบุญอันดีอยู่อาศัยในชั้น ตีรจกานภูมิ ตามไตรภูมิพระร่วง รวมไปถึงการเขียนเรื่องราวของพญาครุฑให้เป็นสัตว์ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ดังที่ปรากฏในนิทานชาดก (Lithai, 2000) อีกทั้งพญาครุฑยังมีการผูกสัมพันธ์อดีตชาติกับพระพุทธรูปเมื่อครั้งพระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ที่เคยเสวยภพชาติเป็น “ครุฑ” (Pengpongsa, 1978)

ที่มา : The Secretariat of The Cabinet, 2018

รูปที่ 6 พระราชลัญจกรสัญลักษณ์ครุฑสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (Royal Emblem Garuda symbol in Rattanakosin period)

4.2 ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในตราพระราชลัญจกรและตราประจำแผ่นดิน

สัญลักษณ์ครุฑถูกนำมาใช้เป็นตราพระราชลัญจกรและตราประจำแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มปรากฏช่วงรัชกาลที่ 2 พบสัญลักษณ์ครุฑยุคแรกในตราพระราชลัญจกร และสมัยรัชกาลที่ 3 พบสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑยุคแรกเป็นตราประจำแผ่นดิน (Secretariat of the Cabinet, 1995) แต่ในรัชกาลที่ 5 เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตราพระราชลัญจกรและตราประจำแผ่นดินโดยมีการลดทอนรายละเอียดลงคงเหลือสัญลักษณ์เฉพาะพระครุฑพ่าห์ เป็นการปรับปรุงเพื่อให้มีความทันสมัยภายใต้แรงกดดันจากการล่าอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส (รูปที่ 6) และสมัยรัชกาลที่ 6 ได้โปรดให้สร้างตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์ใหญ่

4.3 ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในคติจักรวรรดิราชของสยาม

การรับรู้สัญลักษณ์ครุฑในสังคมวัฒนธรรมสยามนั้น อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดแบบพุทธศาสนาผสมกับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งครุฑได้ถูกนิยามว่าเป็นเทพพาหนะของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ และได้เชื่อมโยงความหมายกับทำเนียบราชสำนักของสยามตามคติจักรวรรดิราช ที่ได้ยกย่องพระมหากษัตริย์เปรียบดัง “พระนารายณ์” อวตารมาเกิดเป็น “พระราม” และการอวตารมาเป็นพระรามได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง ในปางที่ 7 มีชื่อเรียกว่า “รามาวตาร” หรือ “รามจันทราวตาร” เป็นการที่พระนารายณ์ได้อวตารลงมา ถือกำเนิดเป็นพระราชโอรสของท้าวทศรถกับนางเกาสุริยะ มีพระนามชื่อ “พระราม” ซึ่งคติจักรวรรดิราชของสยามที่ได้เปรียบองค์พระมหากษัตริย์

ผู้ปกครองดังพระนารายณ์ หรือ พระราม (Phlainoi, 1984) จึงทำให้เกิดความสำคัญให้กับสัญลักษณ์ครุฑในสังคมวัฒนธรรมสยามในสถานะ “เทพพาหนะของพระนารายณ์และพระราม” อนึ่ง ครุฑได้เป็นส่วนหนึ่งของคติความเชื่อเรื่องความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดินนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยได้ปรากฏใน “ไตรภูมิภูมิกถา” หรือ “ไตรภูมิพระร่วง” พระราชนิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาที่ 1 หรือ พญาลิไท พบหลักฐานที่เชื่อมโยงถึง ครุฑในฐานะสัญลักษณ์พระมหากษัตริย์ พบตราประทับรูป “ครุฑพ่าห์” ที่เมืองจันทน์ จังหวัดนครสวรรค์และที่เมืองอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี (Pakdeekham, 2013) หากพิจารณาตามคติไตรภูมิพบว่า ครุฑเป็นส่วนหนึ่งของระบบสัญลักษณ์ภายใต้ระบบจักรวาลไตรภูมิแบบพุทธศาสนา (Weerataweemat, 1999)

4.4 ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรม

สัญลักษณ์ครุฑถูกนำมาใช้ร่วมกับงานสถาปัตยกรรมในการสร้างความหมายของจักรวาลไตรภูมินับตั้งแต่การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 ซึ่งได้กำหนดศูนย์กลางพระนครไว้ที่ “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” ได้นำคติสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑและครุฑมาใช้ในงานสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงแห่งนี้ สัญลักษณ์ดังกล่าวมีความหมายทางนามธรรมกับพระมหากษัตริย์ของราชวงศ์จักรี โดยมีนัยยะเปรียบพระมหากษัตริย์ดังการอวตารของพระนารายณ์ และยังมีนัยยะตามความหมายเดิมของคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง ผู้สร้างโลกหรือสร้างพระนคร พุทธสถาปัตยกรรมของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงเกิดการสร้างความหมายของสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑและครุฑในส่วนของหน้าบันพระอุโบสถและ

พระวิหาร รวมไปถึงส่วนประดับต่างๆ (Weerataweemat, 1999; Preyawanit, 2014; Prakitnonthakan, 2013) เมื่อเข้าสู่รัชกาลที่ 2 ระบบจักรวาลไตรภูมิยังคงสานต่อผ่านการใช้คติสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑในพระอารามหลวงประจำรัชกาลอย่าง “วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร” ซึ่งปรากฏอยู่บริเวณหน้าบันระเบียงพระอุโบสถ (Saisingha, 2008) ต่อมาถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ยังคงดำเนินตามแนวคิดของรัชกาลที่ผ่านมา โดยนำสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑมาสร้างความหมายในพระอารามหลวงปรากฏบนหน้าบันพระวิหารศรีศากยมุณี “วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร” และหน้าบันพระอุโบสถวัดระฆังโฆสิตาราม (Silpakorn University, 1982) แต่ในรัชกาลที่ 5 นอกจากการใช้งานสัญลักษณ์กับพระอารามหลวงแล้วยังมีการนำสัญลักษณ์ครุฑประดับในสถาปัตยกรรมศาลากลางในฐานะสัญลักษณ์ประจำแผ่นดินของยุคฉะชมุขเทศาภิบาลภายใต้รัฐธรรมนูญราชาธิราชย์

4.5 สรุปความหมายของสัญลักษณ์ครุฑและการเคลื่อนไหวของความหมายในบริบทไทย

พบว่าสัญลักษณ์ครุฑมีกระบวนการสร้างความหมายในสังคมวัฒนธรรมไทย โดยเริ่มจากครุฑในฐานะสัญลักษณ์ (Symbol) ที่เชื่อมโยงกับความหมายตามศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ต่อมาครุฑถูกนำมาใช้เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในระบบจักรวาลไตรภูมิ (Cosmology) นอกจากนี้สัญลักษณ์ครุฑถูกนำไปใช้ทางสัญลักษณ์ศาสตร์ (Semiotics) ในคติจักรวาลวิทยาของสยาม และสัญลักษณ์ครุฑช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีสถานะเป็นสัญลักษณ์ (Sign) ทางการปกครอง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ครุฑในฐานะความหมายทางประติมานวิทยา (Iconography) จากจุดกำเนิดของครุฑในมหาภารตะของอินเดียที่มีความหมายและเปรียบตั้งพระอาทิตย์มีพลังอำนาจแห่งธรรมชาติ ส่วนครุฑในวรรณคดีสันสกฤตตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ได้กำหนดสัญลักษณ์ครุฑในฐานะเทพพาหนะของพระวิษณุ และครุฑในวรรณคดีบาลีนั้นกำหนดให้พญาครุฑเป็นสัญลักษณ์ที่ผูกสัมพันธ์อดีตชาติกับพระพุทธองค์ จากการศึกษาอาจจะเสนอว่าครุฑในช่วงแรกถูกสร้างมาในบริบทของประเทศอินเดีย ในฐานะสัญลักษณ์ของเทพพาหนะที่มีรูปร่างเป็นนกยักษ์ไฟในพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งพลาญภาพดังพลังของพระอาทิตย์ เมื่อเข้ามาสู่สังคมวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะช่วงกรุงรัตนโกสินทร์นั้นการรับรู้ของคนส่วนใหญ่คือ “ครุฑคือสัญลักษณ์เทพพาหนะของพระวิษณุ หรือพระนารายณ์ที่เปรียบได้ดังพาหนะของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี”

ครุฑกับความสัมพันธ์ในระบบจักรวาลไตรภูมิ (Cosmology) เป็นการผสมผสานคตินิพพานศาสนาและคติศาสนาพราหมณ์ตามหลักโครงสร้างจักรวาลไตรภูมิที่ครุฑหมายถึงเทพพาหนะของพระนารายณ์หรือพระมหากษัตริย์ โดยครุฑได้เป็นส่วนหนึ่งในระบบจักรวาลที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์แห่งศูนย์กลาง (Sacred Center) ซึ่งระบบจักรวาลไตรภูมิได้สถาปนาพระราชวังและพระอารามหลวงเป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางจักรวาลของ พระราชอาณาจักรและศูนย์กลางการปกครอง ตามคติจักรวาลวิทยาพระราชวังและพระอารามหลวงจะเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ทำให้กระบวนการสร้างระบบจักรวาลไตรภูมิแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นต้องมีองค์ประกอบสัญลักษณ์ครุฑเป็นส่วนหนึ่งของระบบจักรวาลดังปรากฏสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑในหน้าบันพระอุโบสถของพระอารามหลวง (Weerataweemat, 1999)

ครุฑในฐานะสัญลักษณ์ (Symbolic) ในคติจักรวาลวิทยาของสยามเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาพุทธกับการผนวกรวมเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่ระบบอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบบจักรวาลไตรภูมิ โดยความสัมพันธ์ทางความหมายได้ระบุพระมหากษัตริย์ไทยเปรียบตั้งพระนารายณ์และพระองค์ทรงมีพาหนะเป็นครุฑ ในประเด็นนี้จึงถูกสร้างระบบสัญลักษณ์ผ่านตราพระราชลัญจกรและตราประจำแผ่นดิน ในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นกระบวนการใช้สัญลักษณ์พระนารายณ์ควบคู่กับครุฑ ดังปรากฏหลักฐานในตราพระราชลัญจกรรัชกาลที่ 2 ที่เป็นสัญลักษณ์ตราพระราชลัญจกรพระนารายณ์ทรงครุฑ ต่อมาช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ระบบสัญลักษณ์คติจักรวาลวิทยายังถูกผลิตซ้ำเพื่อตรึงความหมายเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์กับพระมหากษัตริย์เป็นอันหนึ่งเดียวกันผ่านตราพระราชลัญจกรรัชกาลที่ 3 สัญลักษณ์รูปพระนารายณ์ทรงครุฑยุคขนาด แต่มาถึงยุคสมัยที่สยามปฏิรูปการปกครองจากระบอบรัฐพุทธศาสนาสู่การปกครองแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ภายใต้กรอบแนวคิดความทันสมัยด้วยแรงกดดันของกระแสชาติตะวันตกจึงเกิดการปรับปรุงตราพระราชลัญจกรให้มีความทันสมัยได้ลดทอนสัญลักษณ์ดั้งรูปสัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑออกให้คงเหลือเฉพาะส่วนสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ แต่ในทางสัญลักษณ์ยังคงผลิตความหมายของความเป็นพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ ด้วยเหตุนี้ในสมัยของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทรงใช้ตราพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เป็นตัวแทนพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีในระบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ครุฑในฐานะสัญลักษณ์ (Sign) ของการปกครองในช่วงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 มีการนำสัญลักษณ์ครุฑพ่าห์ในฐานะตราพระราชลัญจกรของพระมหากษัตริย์มาใช้ร่วมกับสถาปัตยกรรมศาลากลาง เพื่อการสื่อความหมายถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เหนือดินแดนที่อาคารสถาปัตยกรรมศาลากลางนั้นได้สร้างขึ้น โดยเกิดการเชื่อมประสานความหมายของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงในตัวงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง จึงเกิดการสื่อความหมายใหม่ในรูปแบบสัญลักษณ์หมายถึง (1) สถาปัตยกรรมศาลากลางเป็นตัวแทนของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสูงสุด และ (2) สถาปัตยกรรมศาลากลางเปรียบเสมือนตราพระราชอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐเหนือดินแดนอีสาน ซึ่งรูปสัญลักษณ์ที่เกิดถูกสร้างขึ้นมาเพื่อที่จะโต้ตอบต่อสถานการณ์การล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนอีสาน

อย่างไรก็ดีสามารถสรุปความหมายของสัญลักษณ์ครุฑและการเคลื่อนไหวของความหมายในบริบทไทย พบว่าในช่วงแรกมีความต่อเนื่องของความหมายในฐานะเทพพาหนะของพระนารายณ์ แต่เกิดความหมายใหม่ช่วงรัชกาลที่ 5 โดยสัญลักษณ์ครุฑถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์การปกครองยุคมณฑลเทศาภิบาลและความหมายถึงสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเมื่อนำสัญลักษณ์ครุฑมาประดับในสถาปัตยกรรมศาลากลางจึงทำให้ตัวอาคารนั้นกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจการปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

5. ความสัมพันธ์สัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสาน

บทความชิ้นนี้ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์สัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางยุคมณฑลเทศาภิบาลในอีสานตามกรอบแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) โดยใช้แบบสถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการเป็นฐานในการศึกษาซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

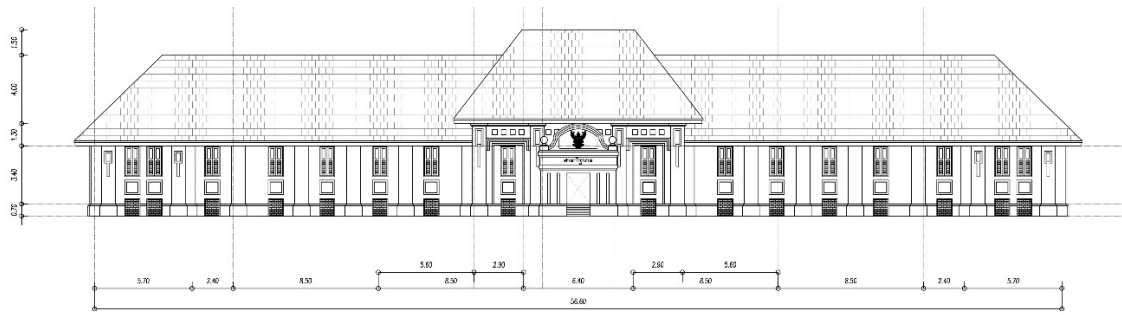
(1) สถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล เป็นสถานที่ทำงานของระบบราชการแบบใหม่ของรัฐสยามโดยมีเจ้าข้าหลวงเทศาภิบาล (สมุหเทศาภิบาล) เป็นผู้กำกับดูแลซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดภายในมณฑล ลักษณะอาคารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้าง 56.60 เมตร ความลึกที่ 29.50 เมตร มีทางเข้าอาคารบริเวณตรงกลาง โดยมีองค์ประกอบของรูปด้านหน้ามีมุขทางเข้าอยู่บริเวณตรงกลาง เหนือมุขเป็นหน้าบันของอาคารประดับสัญลักษณ์ครุฑ ซึ่งรูปด้านหน้า

ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนโดยส่วนที่ 1 คือมุขทางเข้าด้านหน้ามีองค์ประกอบที่ 4 ช่วงเสาและอีก 2 ส่วนคือด้านซ้ายและขวา โดยมีองค์ประกอบ 7 ช่วงเสาทั้งสองข้างมีองค์ประกอบเหมือนกัน (ดังรูปที่ 7) โดยมีการใช้งานอาคาร (function) มีรายละเอียด (ดังรูปที่ 8) ปัจจุบันรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาลในอีสานคงเหลือ 1 หลังและถูกปรับมาใช้เป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (ดังรูปที่ 9)

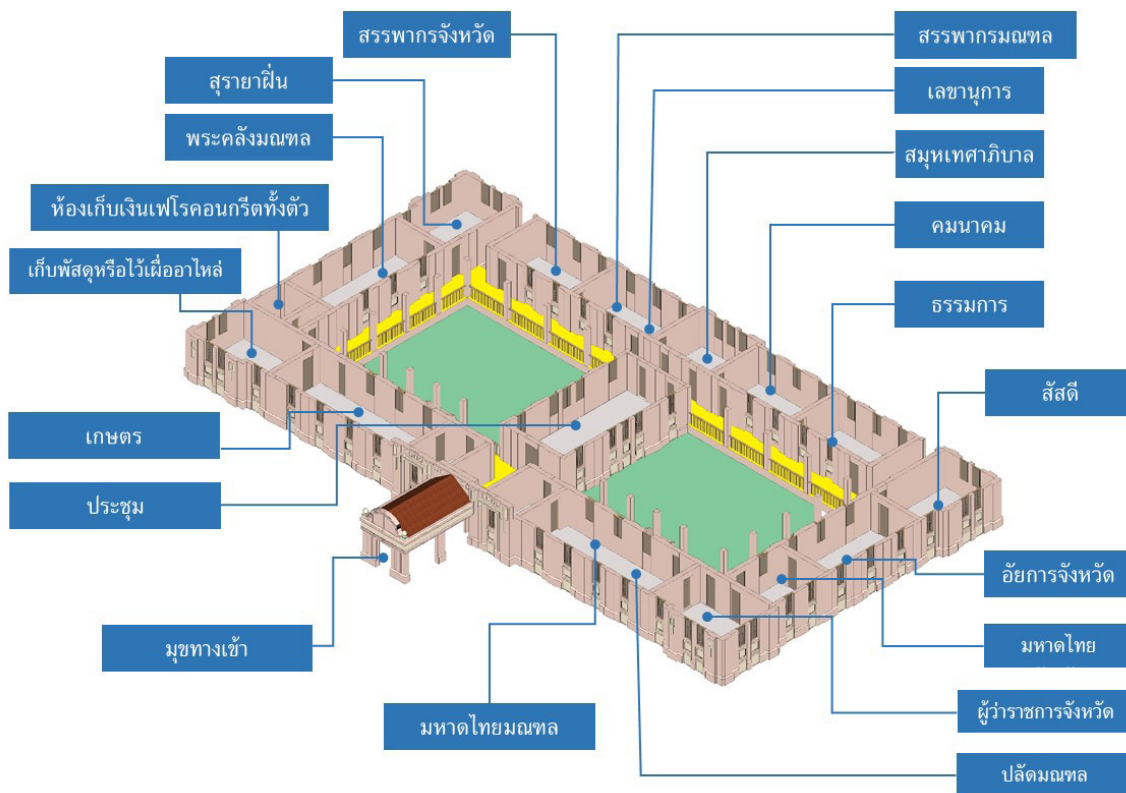
(2) สถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูนและสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้ทั้งสองแบบเป็นสถานที่ทำการของผู้ว่าราชการจังหวัดและหน่วยงานระดับจังหวัด โดยทั้งสองแบบแตกต่างกันเฉพาะวัสดุก่อสร้างเท่านั้น นอกจากนั้นทั้งสองอาคารมีสัดส่วนและองค์ประกอบอาคารเหมือนกัน โดยมีลักษณะอาคารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้าง 61.00 เมตร ความลึกที่ 13.50 เมตร มีทางเข้าอาคารบริเวณตรงกลางอาคาร และอาคารถูกออกแบบในลักษณะการจัดวางห้องแบบมีทางเดินด้านหน้าห้อง โดยมีองค์ประกอบของรูปด้านหน้ามีมุขทางเข้าอยู่บริเวณตรงกลางเหนือมุขเป็นหน้าบันของอาคารประดับสัญลักษณ์ครุฑ ซึ่งรูปด้านหน้าถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนโดยส่วนที่ 1 บริเวณตรงกลางของอาคารประกอบไปด้วย 5 ช่วงเสาแต่ละช่วงเสามีขนาดความกว้าง 3 เมตร ส่วนที่ 2 คือบริเวณองค์ประกอบตัวอาคารทั้ง 2 ข้างมีประกอบด้วย 5 ช่วงเสาโดยแต่ละช่วงเสามีความกว้างที่ 3 เมตร และส่วนที่ 3 คือบริเวณมุขริมทั้งสองข้างมีสัดส่วนความกว้างของมุขอยู่ที่ 6 เมตร (ดังรูปที่ 10 และรูปที่ 11) และมีรายละเอียดของการใช้งานอาคาร (function) ของทั้งสองอาคาร (ดังรูปที่ 12 และรูปที่ 13) ซึ่งปัจจุบันรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูนในอีสานคงเหลือ 1 หลังและถูกปรับการใช้งานเป็นศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย (ดังรูปที่ 14) แต่ไม่พบอาคารสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้ที่คงเหลือในพื้นที่อีสานปัจจุบัน

ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง

จากข้อมูลที่ได้แบบสถาปัตยกรรมศาลากลางแบบมาตรฐานกรมโยธาธิการของทั้ง 3 รูปแบบผู้เขียนนำมาศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ครุฑ ผ่านการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมศาลากลาง ด้วยวิธีการวิเคราะห์ในแกนนอน (horizontal axis) กับแกนแนวตั้ง (vertical axis) ที่ปรากฏสัญลักษณ์ครุฑบริเวณมุขทางเข้าอาคาร

รูปที่ 7 ด้านหน้าสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล (Front elevation of Government pavilion)

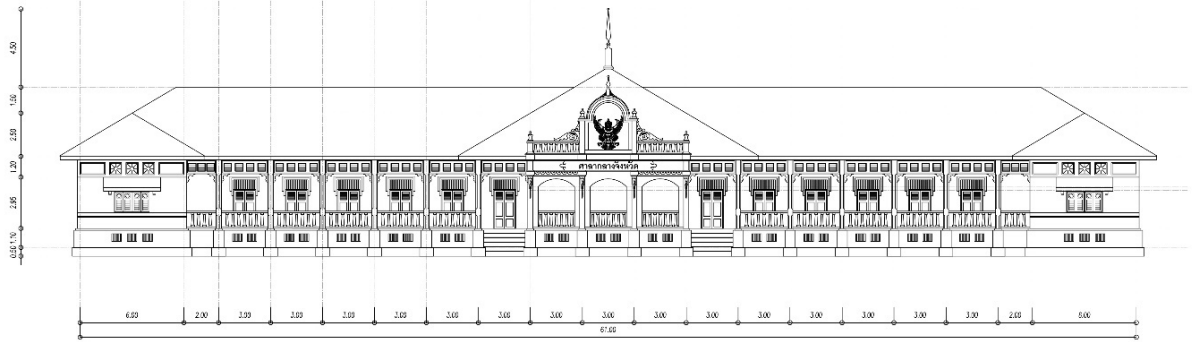

รูปที่ 8 การใช้งานอาคารสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล (Function of Government pavilion)

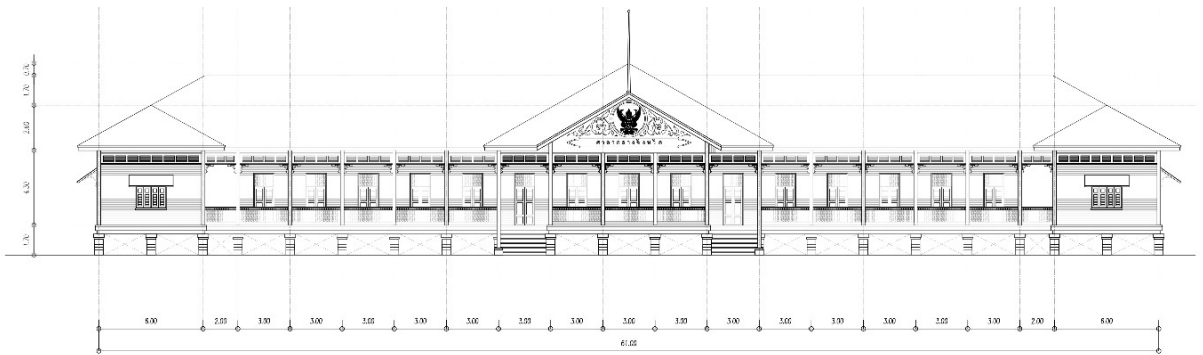

ที่มา : Tourism Authority of Thailand Northeastern Region, 2020

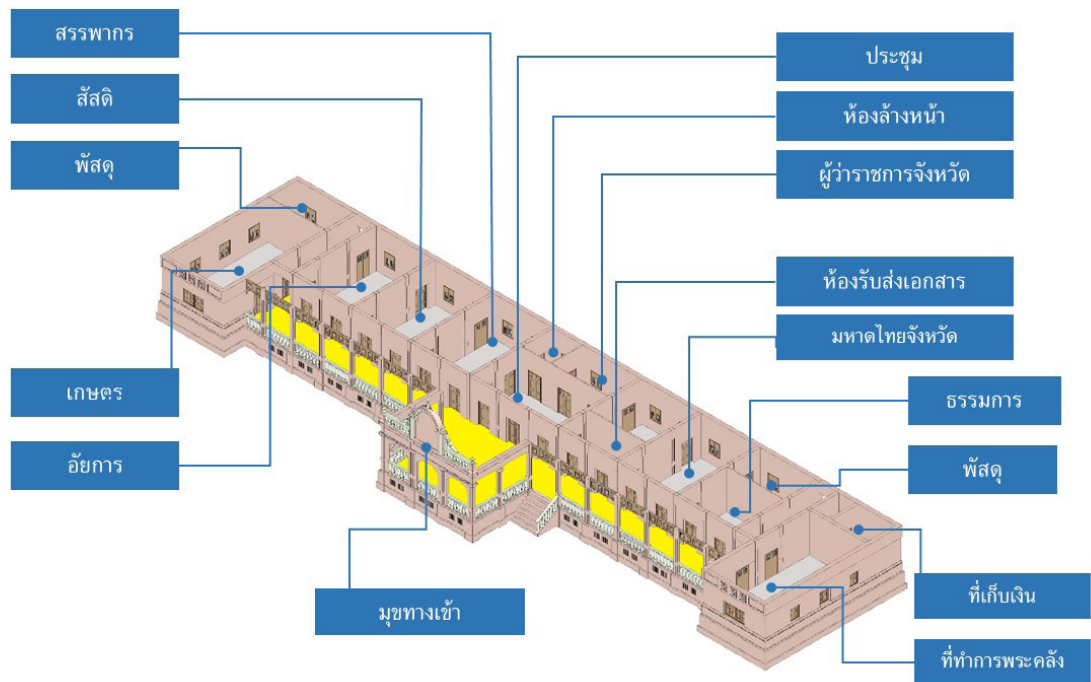
รูปที่ 9 อาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (Ubon Ratchathani National Museum)

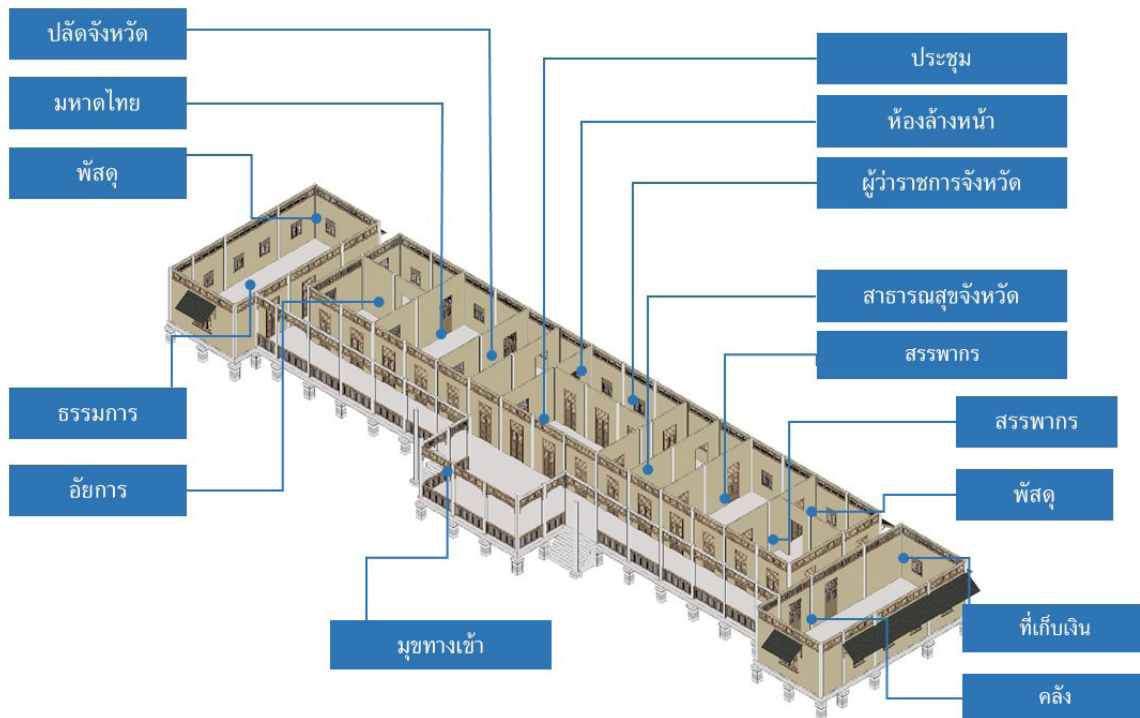
รูปที่ 10 ด้านหน้าสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูน (Front elevation of City Hall concrete type)

รูปที่ 11 ด้านหน้าสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้ (Front elevation of City Hall wood type)

รูปที่ 12 การใช้งานอาคารสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูน (Function of City Hall concrete type)

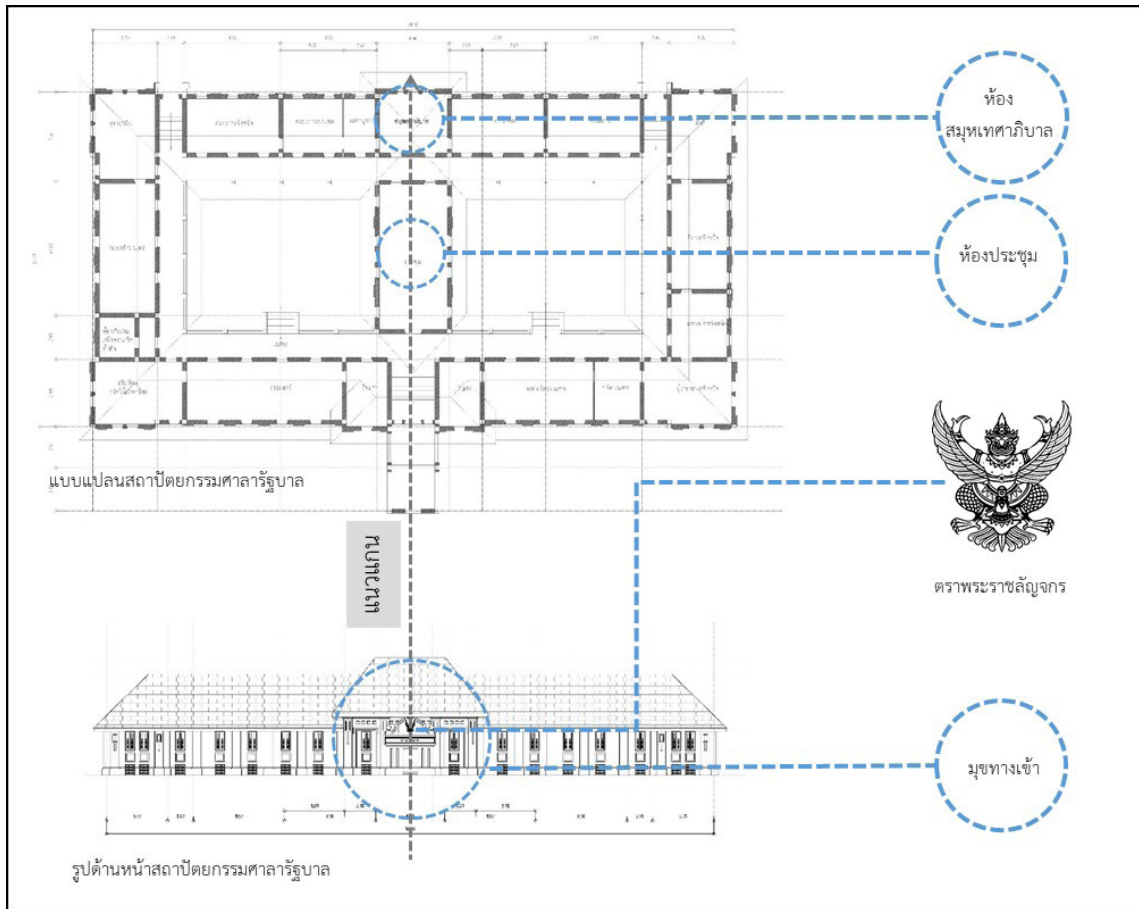
รูปที่ 13 การใช้งานอาคารสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้ (Function of City Hall wood type)

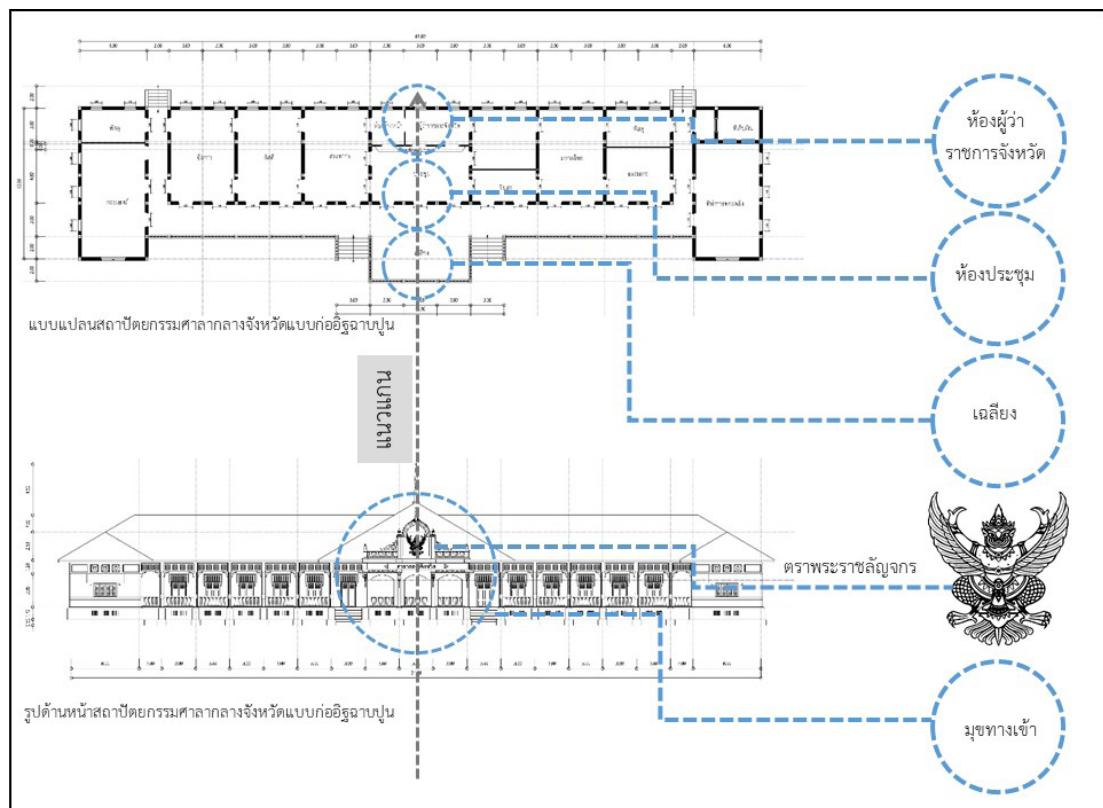
รูปที่ 14 ศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย (Nong Khai Folk Culture and Exhibition Center)

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แกนนอนในองค์ประกอบงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง เป็นกระบวนการหาความสัมพันธ์จากแบบแปลนกับโครงสร้างการปกครองของรัฐบาลสมัยอาณานิคม จากการศึกษาพบว่าทั้ง 3 อาคารมีการจัดวางตำแหน่งห้องผู้มีอำนาจสูงสุดไว้บริเวณกึ่งกลางของอาคาร แนวเดียวกันกับแกนแนวตั้งที่ระดับสัญลักษณ์ครุฑบริเวณมุขทางเข้าอาคาร (ดังรูปที่ 15, 16 และ 17) ดังนั้นความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง (Department of Textbooks Ministry of Education, 1925)

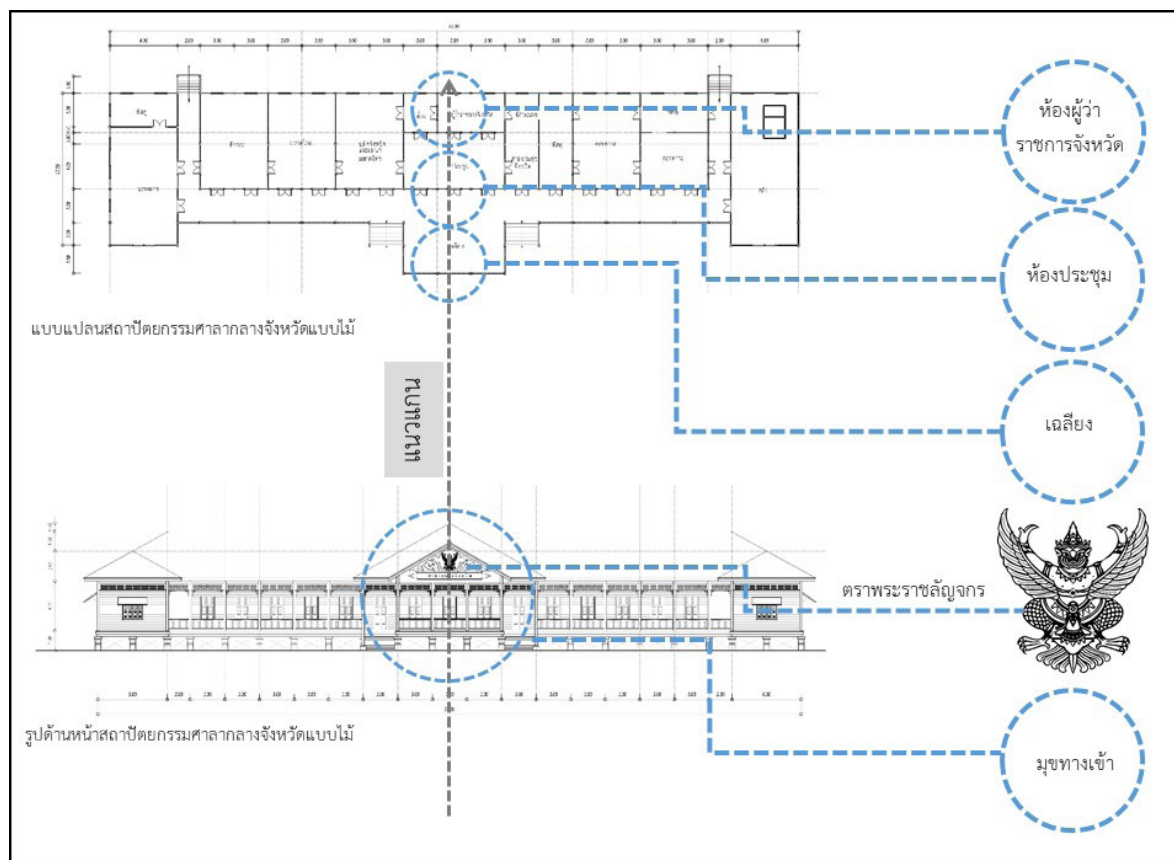
อาจจะสรุปได้ว่าสถาปัตยกรรมศาลากลางชุดนี้ถูกออกแบบเน้นความสำคัญที่องค์ประกอบแกนกลางของอาคารโดยปรากฏตำแหน่งสัญลักษณ์ของการปกครองทั้งในแกนแนวตั้งอย่างเช่น การประดับตราสัญลักษณ์ครุฑบริเวณมุขทางเข้าตรงแกนกลางอาคาร และจัดวางตำแหน่งห้องผู้มีอำนาจสูงสุด (ห้องสมมุติเสนาบดีและห้องผู้ว่าราชการจังหวัด) ในแกนแนวนอน

รูปที่ 15 ความสัมพันธ์การสื่อความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในสถาปัตยกรรมศาลารัฐบาล
(Interpretation of the Garuda symbol with Government pavilion)

รูปที่ 16 ความสัมพันธ์การสื่อความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบก่ออิฐฉาบปูน
(Interpretation of the Garuda symbol with City Hall concrete type)

รูปที่ 17 ความสัมพันธ์การสื่อความหมายของสัญลักษณ์ครุฑในสถาปัตยกรรมศาลากลางจังหวัดแบบไม้
(Interpretation of the Garuda symbol with City Hall wood type)

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 บทสรุป

บทความนี้ได้คลี่คลายความสัมพันธ์ของอำนาจการปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการสร้างสัญลักษณ์ครุฑในงานสถาปัตยกรรมศาลากลางในอีสานเป็นการศึกษาผ่านกรอบแนวคิดแบบวงศาคณาญาติ (Genealogy) และการหาความหมายเชิงสัญลักษณ์ จากการศึกษาค้นพบว่าการนำสัญลักษณ์ครุฑมาใช้ร่วมกับงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองในพื้นที่อีสานนั้นเกิดขึ้นช่วงรัชกาลที่ 5 โดยมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนตัวของความหมายสัญลักษณ์ครุฑก่อนที่จะนำมาใช้ร่วมกับสถาปัตยกรรมศาลากลาง ดังนี้ จากต้นกำเนิดตำนานครุฑที่เปรียบดังพระอาทิตย์ในมหาภารตะของอินเดียตามหลักประติมานวิทยา (Iconography) สู่การเชื่อมโยงครุฑกับความสัมพันธ์ในระบบจักรวาลไตรภูมิ (Cosmology) ที่เป็นรากฐานทางความคิดในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสยามได้นำครุฑมาใช้ในฐานะสัญลักษณ์ (Symbolic) ของตราพระราชลัญจกรของพระมหากษัตริย์ และภายหลังการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2440 ครุฑก็ถูกนำ

มาใช้ในงานสถาปัตยกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของการปกครองจึงถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่ที่ในฐานะสัญลักษณ์ (Sign) ของการปกครองยุคมณฑลเทศาภิบาล

การมีครุฑติดบนหน้าบันอาคารศาลากลาง เป็นเสมือนตราพระราชลัญจกรที่ประทับลงบนอาคาร เช่นเดียวกับพระราชสาส์น หรือ เอกสารอื่นๆ ที่ต้องประทับตราเครื่องหมายเพื่อแสดงให้รับรู้หมายถึงของพระเจ้าแผ่นดิน อาคารศาลากลางจึงเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ และมีผลให้มณฑลพื้นที่รอบๆ อาคารเป็นดินแดน พระราชอำนาจ เนื่องจากอาคารมีความสถิตติดอยู่กับพื้นที่และยังเป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นที่มีขอบเขตมณฑลชัดเจนและครุฑที่มีความหมายในจักรวาลวิทยาไตรภูมิ และเครื่องหมายของกษัตริย์ เมื่อนำมาประทับอาคารความหมายเดิมจึงถูกปรับให้เข้ากับบริบทใหม่ของการปกครองเหนือดินแดน โดยอาคารเป็นตัวแทนการปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันแตกต่างจากจวนเจ้าเมืองแต่เดิมที่ไม่ได้เป็นตัวแทนของพระราชอำนาจส่วนกลาง ส่วนอาคารและมณฑลจึงมีนัยยะตามสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจโดยตรง การตั้งอยู่ของอาคารศาลากลางที่มีตราสัญลักษณ์ครุฑจึงเป็นการสถาปนาอำนาจของกษัตริย์

เหนือดินแดนมณฑลของอาคารนั้นอันเป็นเสมือนจุลจักรวาล (Microcosm) ของศูนย์กลางที่แห่งนั้น

สัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ในงานสถาปัตยกรรมศาลากลาง พบว่าทั้ง 3 รูปแบบมีการจัดวางสัญลักษณ์ครุฑที่ मुखทางเข้าอาคารซึ่งเป็นตำแหน่งแกนกลางของอาคาร และในแนวแกนนี้ตามรูปผังอาคารด้านในสุดเป็นตำแหน่งห้องผู้มีอำนาจสูงสุดตามโครงสร้างการปกครองของมณฑลเทศาภิบาล ดังนั้นอาคารศาลากลางให้ความสำคัญที่องค์ประกอบแกนกลาง เพราะเกิดการเชื่อมประสานความหมายของพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์ผ่านตราสัญลักษณ์ครุฑและผู้แทนพระองค์ในมณฑลนั้นๆ

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากประเด็นเรื่อง อาคารสถาปัตยกรรมศาลากลางในอีสานได้ทำหน้าที่เป็นเสมือน “ภาพตัวแทน” และ “สัญลักษณ์” ของการปกครองยุคมณฑลเทศาภิบาล ในข้อเสนอแนะนี้ควรนำแนวคิดนี้ไปตรวจสอบเพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่าง “สถาปัตยกรรมศาลากลางในอีสาน” กับ “สถาปัตยกรรมศาลากลางภูมิภาคอื่นๆ” โดยกระบวนการศึกษาการหาความสัมพันธ์ (Relation) และความแตกต่าง (Distinction/Difference) ระหว่าง “สถาปัตยกรรม” กับ “สถาปัตยกรรม” เพื่อคลี่คลายกระบวนการสื่อความหมายระดับภาษาสถาปัตยกรรมต่อไป

References

- Barth, A. (1906). *The religions of Indian* (J. Wood, Trans.) (4th ed.). London: Kegan Paul Trench Trubner.
- Barthes, R. (1957). *MYTHOLOGIES*. (A. Lavers, Trans.). New York: The Noonday press.
- Department of Textbooks Ministry of Education. (1925). *Textbook geography*. Bangkok: Bang Khun Phrom.
- Hopkins, E. W. (1968). *Epic Mythology*. Delhi: Indological Book House.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. Edited by Colin Gordon. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). *Space, knowledge, and power*. In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault reader*. New York: Pantheon.
- Lithai, King. (2000). *Tri Bhumi Phra Ruang* (8th ed.). Bangkok: Bannakan Publishing House.
- Macdonell, A. A. (1971). *Vedic Mythology*. Delhi: Indological, Book house.
- Ministry of Interior. (1992). *100 years Ministry of Interior*. Bangkok: Sirivatana, 1992.
- Muangma, C. (2014). *Chiang Rai*. Retrieved November 24, 2020 from <https://sites.google.com/site/sawatdee chaingrai/2-wathnthrrm>
- Pakdeekham, S. (2013). *Garuda, the Vehicle of Vishnu*. Bangkok: Amarin Printing.
- Pengpongsa, Y. (1978). “*Garudas and Nagas in Sanskrit and Pali Literature*”. Master’s Degree in Eastern Language, Graduate School, Chulalongkorn University.
- Phlainoi, S. (1984). *Knowledge of Seals and the Privy Seal*. Bangkok: Aksorn Pittaya Printing.
- Pinaphang K., & Weerataweemat, S. (2019). “*Government Architecture in Isan: Literature Review and Suggestion for Educational Guidelines*.” Creative Local Wisdom. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Prakitnonthakan, C. (2013). Arts and Architecture in the Reign of King Rama I: Concept, Symbolism and Social Meaning of Early Rattanakosin Period. *Journal of Fine Arts*, 4(1), 243-324.
- Preyawanit, N. (2014). The City Center of the Early Rattanakosin Period. Na Jua. *Journal for History of Architecture and Thai Architecture*, 11 (2014), 34-63.
- Saisingha, S. (2008). *Craftsmanship in the Reign of King Rama II*. Bangkok: Matchon Publishing House.
- Secretariat of the Cabinet. (1995). *The Privy Seal*. Bangkok: Amarin Printing.
- Silpakorn University. (1982). *Sculptures of Rattanakosin*. Bangkok: Graphic Art Publishing House.

The Association of Siamese Architects under Royal Patronage. (2017). *The Association of Siamese Architects under Royal Patronage*. Retrieved April 9, 2020 from <https://asa.or.th/contact-us/>

The Secretariat of The Cabinet. (2018). *The Secretariat of The Cabinet*. Retrieved April 10, 2020 from <https://www.soc.go.th/>

Tourism Authority of Thailand Northeastern Region. (2020). *Tourism Authority of Thailand Northeastern Region*. Retrieved November 24, 2020 from <https://i-san.tourismthailand.org/>

Weerataweemat S. (1999). *Royal Buddhist architecture of the early Bangkok period :investigations in symbolic planning*. (Doctor of Philosophy of Advanced Architectural Studies), University of York.